

Amaia Ezpeldoiren urratsen gibeletik, literatura bortuan

Euskal Herriko irakurle taldeen topaketak egin dira irailean Iratin, eta presentzia nabaria hartu dute hor Amaia Ezpeldoi detektibearen bueltako informazioek. Itxaro Bordak sorturiko pertsonaia da Ezpeldoi; estreinakoz 1994an agertu zen, eta harrezkero, hiru hamarkadaz, Bordaren sei eleberritan eta makina bat ipuinetan agertu da.

 PATXI GAZTELUMENDI GONZALO SANTOMA

Ezpeldoiz gain, beste makina bat kontu ere jorratu ziren *Bortua eta literatura* jardunaldietan: Eñaut Etxamendiren obra, Ernest Hemingwayren poemak, Eneko Barberenarekin mendi ibilbide literarioa, Oskar Alegriak artzainekin egindako film labur bat ere proiektatu zen... Baina errepor-taje honetan fokua Ezpeldoi detektibearengan ipiniko dugu, hiru hamarkada igaro direlako kalera irten zenetik. Erretiroa hartu zuen, baina. Eta Atharratzen plantatu. Gu, Iratiko artzain etxoletatik abiatu gara bere urratsen atzetik, eleberriz eleberri.

BAT: 'BAKEAN ÜTZI ARTE'

1994ko udaberrian karrikaratu zen *Bakean ützti arte* (Susa) eleberria. Zuberoa eta Nafarroa zeharkatu behar zuen gasbidearen historia errealean oinarritu zen. Zubereraren hautu garbia egin eta lanketa berezi eta sakona eskatu zion nobela eman zuen argitara Itxaro Bordak idazle gazteak, sortzez baionarrak. Ordurako baziren hamar urte idazlea

plazara jalgi zela *Maiatz* aldizkariaren eskutik. Maiatz eta Susa argitaletxeekin hiruzpalau poema liburu idatzi eta eza-gutzera emanak zituen, *Basilika* (Susa, 1989) nobela ere bai.

Orduko paper zahar artean miatu, egungo sareetan digitalizaturik diren aldizkari artean xeheka ibili eta 1994ko maiatzeko ARGIA aldizkarian paperean idatzi eta egileak esandakoak ekarri nahi genituzke argitara. “1990 eta 1993eko Zuberoako borroka bat nahi nuen aipatu, gasbidearen aurkakoa, eta horrelako gai bat literaturara igarotzen ez bazen, lur hau burdinazko suge arriskutsu batek zeharkatzen zuela nehor ez zela ohartuko iruditut zait; ez da salaketa bat, baina esan beharra zegoen”. Hala adierazi zuen Bordak 1994ko maiatzean ARGIAN. Ordurako, Maule eta oro har Zuberoa gertu sentitzen zuen. Oso nobela autobiografikoa zirudiela ihardetsi zion Ritxi Lizartza kazetariak, eguneroko bizipenei hertsiki loturik zegoelakoan. “Hala da”, erantzun zion Bordak: “Maule eta Zuberoa nola bizitzen dugun, gure ohizko ingurumena

nola osatzen den”. Elkarrizketa horretan-txe iragarri zuen liburuak segida ukanen zuela, bost istorio izanen zituela hurrengo lauzpabost urteetan, “errealitatea eta fikzioa nahasita, detektibe berarekin”. Bost nobela egitea zen Bordaren arrapostua, eta elkarrizketa horretan esan zuen lurraldez aldatuko zela nobelaz nobela.

Profezia zirudienak eman du zer irakurria gerora. Iparraldeko detektibe ospetsuena bilakatua zen Amaia Ezpeldoi. Zerbaiten jakin-minik zuenak harengana jotzen ei du beti; famatzen dutenez, ez baitu inoiz kasu bakar batean ere huts egin. *Bakean ützti arte* nobelan ezagutu zutenek ongi dakite hori. Gas hodia ez zuten sartzerik izan Zuberoa eta Nafarroako Zaraitzu artean 1993ko ekainaren 7an: Larrañen 105 zuberotar laborari eta militante engaiatuek obra geldiaraztea erdietsi zuten [ikus ARGIAko efemerideen kanala]. Aitor Bayo argazkilariaren zuri-beltzezko irudiak badira artxiboetan. Hori abiapuntu, Garbiñe Ubedak kolorez tindatu eta *Bakean ützti arte* nobelako azal laranja eta nabarmena bilakatu zen.

BI: 'BIZI NIZANO MUNDUAN'

Bigarren liburuaren atzealdean zera leitu ahal da: "Amaia Ezpeldoi sentimentalaren bigarren abentura liburua da, beraz, *Bizi nizano munduan*. Baina oraingoan askatu beharreko misterioak dexente korapilatsuago bihurtu zaizkio. Ez da erraza izango amaiera zoriontsua".

Prentsa idatzian, eta ARGIAN, eman zuen zeresana. Pello Zubiria kazetariak Mauleko posta atarian egin zuen hitzordua 1996ko udaberrian Itxaro Borda-rekin. Postaria ogibidez, gauez idazle. Militante beti. Bilkurak han eta hemen, eta desorduetan literatura sortzen. "Barnealdeko herrietan bizia bada komunikabideetan agertu ez arren", salatu zuen idazleak ARGIAko elkarrizketan.

"Bigarren aldikoz, Amaia Ezpeldoi xahar bat behar du bilatu, eta inkesta horretan ez da New York edo Kalifornian bezala tirorik izanen. Ezta krimenik ere. Urte luzez berririk eman ez duen emazte desagertu baten senar-ohiak engeiatzen du detektibea bere xerkatzeko". Hori da trama. Eta ikerketan abiatzen da

Ezpeldoi detektibe emaztea. "Hilzorian dagoen tokiko jendeen lekukotasuna ematea" izan zela idatzi zuen melankoliaz Xabier Mendiguren orduan idazle gazteak ARGIA aldizkariako literatur kritikan, *Mintzoaren odola* titulupean, 1996ko San Fermin eguneko zenbakia daraman aldizkarian.

Liburuaren azalak iduri luke Donapaleu eta Mauleko bideetan barna ikusten ahal diren soroen irudia. Berdeagoa ezin; gurea erabat. Literaturak ekarria. Jim Buckels artistaren lana da. Gehiago ikertu behar dugu azaletan.

HIRU: 'AMOREZKO PENA BAÑO'

Asisko Urmenetarena da *Amorezko pena baño* (Susa, 1996) liburuaren azala. Hori idorrak salatzen ditu Erriberako lurak, harat eginen du-eta Amaia Ezpeldoi, ezin hegorago.

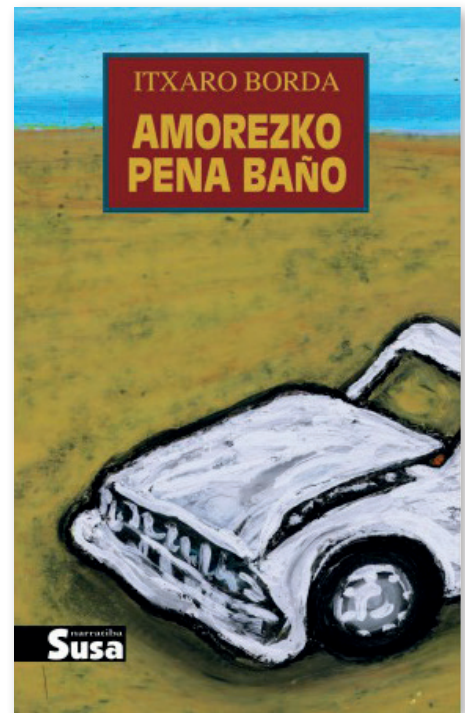
Udaberrian Amaia Ezpeldoi protagonista zuen bigarren nobela, eta negurako, Durangoko Azokaren atarian hirugarrena. *Euskaldunon Egunkaria*-ren artxiboan haxe leitu dugu: "Oraingo

honetan, istorioa Bardeetako tiro poligonoan hasi eta Erriberan kokatzen da. Uritz intsumisioa du hariaren hastapena, eta berari tiro poligonoan jazotako gertakizunen inguruan hasiko da eleberria, Amaia Ezpeldoiaren abentura, Bardeetan egun hartan zer gertatu zen jakitea".

LAU: 'JALGI HADI PLAZARA'

Mende berrian eta internet aroan sartuta, *Jalgi hadi plazara* (Susa, 2006) nobelaren aurretik beste bi eman zituen argitara: Euskadi Sariak nabarmendu zuten *%100 basque* (Susa, 2001), euskaraz mintzo zen gasnaren afixak zirikatuta; eta *Zeruetako erresuma* (Susa, 2005). Horien ondoren hasi zen Amaia Ezpeldoi detektibea Euskaltzaindiako kontuak ikertzen. 80 urtetik hurbil zen Iparraldeko euskaltzain apez bat aurkitu behar zuen, Gexan Hiriart.

Auto deskapotable gorri elegante bat ageri da azalean, Zaldi Eroak marraztua. Pistola eskuan du gidariaren ondokoak. *Road movie* bat, edo komiki bat; irakurri arte, ezin jakin zer aurkituko dugun.

Euskaldunon Egunkaria urte batzuk lehenago itxia zuten espainiar juje, polizia eta agintariak. *Berria* jalgi zen kioskoetara. Kritiken hemerrotekan dira irakurgai Ibon Egañaren hitz hauek: “Amaia Ezpeldoi baionaratuak Jean d’Amou-ren bisita jasotzen duenean ekiten dio kontakizunari Bordak. Aita Euskaltzaindiko bilera batera Bilbora joan da Iparraldeko beste hiru euskaltzainekin, eta itzuli ez dela-eta, haren bila abia dadin eskatzen dio Jean d’Amouk detektibeari. Helburu horrexekin abiatuko da Ezpeldoi Bilbora, eta hala joango da hartzen nobela de-

tektibe nobelaren traza –edo, zehatzago, detektibe nobelaren parodiaren traza, generoaren ortodoxiatik urruntzen baitira pertsonaiak, espazioak edo tramaren hariak–. Hildakoak, maleta ebatsi misteriotsuak, pistolak, leku ospelak ez dira falta eleberrian suspensearen pizgarri, edonola”.

Egaña kritikariak honela jarraitzen du Bordaren ekarpenei buruz idazten: “Euskararen eta euskal literaturaren erdigune geografiko eta sozialetatik urrun dabil berriz ere Ezpeldoi, eta periferia geografiko horiek euskararen iruditeria da-

kartza oster a Bordak”. Kritikak, tesiak eta hipotesiak jaurtitzeko parada ematen dio irakurleari, ekarpenak egiteko.

Euskara eta lesbianismoa elkarlotuta datoz gero: “*Euskara eta lesbiana* hitzekin jolastuz ematen dio amaiera Bordak eleberriari, bi horiek baititu Ezpeldoi eta nobela osoak ardatz nagusi. Proiektu abertzalean sinesteari utzi dio detektibeak, Mauletik Baionara egiteaz bat, dioenez, eta euskararen eta euskalkien barruan aurkitzen du aterpe, non eta, euskara gutxitua den Euskal Herriko hiri eta landa guneean; euskara botere guneeetatik ezinbestez urrun dauden lekuetan, beraz, norbana-koaren askatasunari muga gutxiago jar diezaiokeen espazioetan”.

BOST: ‘BOGA BOGA’

Baionan zabor biltzaile lanetan jarduteaz gainera, aspaldiko desagertze bat argitzen tematuko da Amaia Ezpeldoi bosgarren nobelan: *Boga boga* (Susa, 2012). Bada mende laurdena Jana Elgebeltz garaztarra azkeneko ikusi zutela, Santizpiritu zubian, 1985eko Baionako bestetan. Alabaina, Janaren anaia Danielek esan du bilatu duela leku guztietan, mundu osoa aspertu duela galdezka eta ez duela aztarnarik kausitu.

Oraingoan, elkarrizketa bideoan eman du ARGIAk; paperean argitaratutako elkarrizketa luzeagoren laburpena da. “Iparraldean abertzale batzuek izan duten eraginaz” idatzi duela aitortzen du idazleak. Engaiatua da Borda, zorrotza,

eta kritikak edo ekarpenak egiteko hitza baliatzen du, poemetan, nobeletan zein zutabeetan. Eta irрати-kroniketan, erre-zitaldietan, aurkezpenetan...

Azalean, Unai Iturriagak kolorez mar-gotu zuen Santizpirita zubia. Baiona tti-pia eta periferia elkartu edo banatzen ditu, Aturri ibaiaren bi magalak. Bi mun-du agian, hiri bakarrean. Itxaro Bordak 2012ko uztaila hondarreko alean aipa-tzen duenez, "kontsumo gizarte kapi-talista ikusteko eta kritikatzeko aukera ematen dio Ezpeldoiri". Eta desazkundera aldarrikatzeko ere bai, esate baterako, Baiona-Angelu-Miarritze artean auto-busez ibilita beti. "Lehen lau nobeletan kotxea pertsonaia bat gehiago zen. Hone-tan ez. Badira alternatibak beste mundu bat sortzeko".

2011n ETAk armak utziak zituen. Den-bora bat geroago, zuloetan bildutako guz-tiak entregatu eta ekitaldi handi bat egin zen Baionan. Testuingurua ezagutzea ga-rantzitsua da nobela honi ekiterakoan. Bilorik gabe mintzatzen da Borda 2011n ere: "Orain, erakunde armatuak armak utzi dituenen, badugu ordua ahoan bi-lorik gabe historia aztertzeke. Ez da erra-za. Ez dakigu gaurkotasuna nola azter-tu. Nik, literaturaren bidez, fikzioan jarri nahi izan ditut alde guztietako mintza-lariak, beren ikusmoldea eman dezaten. Iritzi polifonia bat nahi nuen. Horixe da, hain zuzen, erreallitatean falta zaiguna. Eta literaturak badu abantaila bat errea-litatearekiko: aurrera dakioke".

ETA SEI: 'EURI ZITALARI ESKER'

Bost nobela idatzi gura izan zituen lehena 1994an kaleratu zuenean. Baina 2021ean, berak pentsatu eta uste izan zuenetik hagi-tzez berantago, eta emankorrago, bueltatu egin zen Amaia Ezpeldo. Detektibe jardun-etik erretreta hartzeaz. Honelakoxe agin-dua emana dio Joana Garralda maitaleari: Baionako apartamentuko puskak bildu eta harekin joango dela Atharratzera, mendial-dean bizialdi berri bat hastera.

Baina ezin geldirik egon Ezpeldo de-tek-tibeaz. Lanean jarriko da. ARGIA aldiz-karirako elkarrizketa prestatzen du Danele Sarriugarte idazle, itzultzaile eta elkarriz-ketagileak. Galdera edo komentario hau-xe egiten dio Bordari: "Erretiro baketsu bat irudikatu diozu Ezpeldoiri, Zuberoako mendi batean, maitalearekin". Bordak buel-tan: "Hori da, eta wifi konexioarekin". "Uste dut azken urte hauetan amets hori badela euskal jendartean, norbera bere nukleora biltzea -izan dadin familia, izan dadin bi-kotea- eta leku idiliko batean bizitzen jar-tzea, ahalaz Iparraldeko edo Baztango xoko batean". Baina Atharratzen plantatu arren, ez da geldirik egonen Ezpeldo. Ondoan iza-nen du Joana Garralda bikotea.

Agian Ezpeldoiri buruzko erreportaje hau ez litzateke idatzi beharko, guztiok Ez-peldoiren urratsen gibeletik ariketa bera eginen bagenu. Nobelak irakurri, azalak az-tertu -Euri zitalari esker izenburu musikala duen azken honek Ainara Azpiazu Axi-ren koloreak eta marrazkiak ditu portadan-, el-karrizketak irakurri edo entzun.

Iratitik mezua igorri diogu Amaia Ezpeldoiri, telegramez. Hitzordua egin dugu Erratzun. Atharratzera joatekoak gara oinez, bortutik. Motxilan literatura apur bat eramanen dugu, eta gasna zen-bait dastatzeko. ●

Koop
mitxelena
MEKANIZATUAK

Neurri handiko piezen
mekanizazioan espezialistak

Ezago industrialdea 21, HERNANI

943 55 25 12 - 16

info@talleresmitxelena.eus

www.talleresmitxelena.eus